

UREDNIŠTVO IN UPRAVA
Videm - via Vitt. Veneto, 32
Tel. 33-46 - Poštni predal 186
Glavni in odgovorni urednik
VOJMIR TEDOLDI
Tiskarna T. Marioni - Videm

MATAJUR

GLASILO SLOVENCEV V VIDEMSKI POKRAJINI

N A R O Č N I N A :
Za Italijo: polletna 600 lir -
letna 1000 lir - Za inozemstvo:
polletna 800 lir - letna 1500 lir
Oglasi po dogovoru.
Posamezna številka 50 lir

Leto XVI - N. 16 (331)

Udinc, 30. septembra 1965

Izhaja vsakih 15 dni

DOLGO PRIČAKOVANA ODLOČITEV

Končno bo prišel rabeljski rudnik pod upravo dežele Furlanija-Juljska Benečija

Rudniški bazen, ki je predromanskega izvora, leži ob tromeji Italije, Jugoslavije in Avstrije
Nujno potrebna topilnica za svinčeno rudo - Zgodovina rudnika zadnjega stoletja

Našim emigrantom ne sme nihče ničesar vzeti

Na žalost ni novost in mislimo, da tudi ni v čast državi, da nekateri kreditni zavodi, in nihče ne ve s kakšnim kriterijem, pridržujejo zase posebne odtegljaje od pošiljk italijanskih delavcev, ki delajo v inozemstvu.

Zdi se, da je to nemogoče, a je na žalost resnica, ki ponižuje in postavlja v slabo luč cel narod, ker gre v tem primeru, lahko rečemo, za razpravljen odtegljaj v škodo naših delavcev, ki morajo opravljati v inozemstvu najnevarnejša in najtežja dela, da zaslužijo najnujnejše zase in za svoje družine. Dostikrat morajo gledati smrti v oči in pri tem zadostuje, da se spomnimo grozne nesreče, ki se je dogodila v Marcinelle v Belgiji in tistih žrtev, ki še danes leže pokopane pod debelo plastjo ledu v Mattmarku v Švici.

Da je to res, nam potrjuje interpelacija, ki so jo pred nedavnim predstavili italijanskemu parlamentu poslanci Brighenti, Pellegrino, Calasso, Pezzino, Giorgi in Manenti.

Interpelacija se glasi:

«Podpisani prosijo ministra zaklada, dela in socialnega skrbstva, naj odgovorita, če jim je znano, da so 5. oktobra 1954 sledeči kreditni zavodi: Banca Nazionale del Lavoro, Banco di Napoli, Banco di Sicilia, Monte dei Paschi di Siena, Banca Commerciale Italiana, Credito Italiano, Banco di Roma, Istituto Nazionale di Credito per il Lavoro Italiano all'Estero (ICL) in druge banke državne važnosti, ki jih kontrolira IRI, podpisale sporazum, s katerim je bilo sklenjeno, da se ustanovi posebna bančna taksa v višini 0,50 odstotka na dohodek valut, ki izhajajo iz pošiljk italijanskih emigrantov.

To neupravičeno provizijo, ki si jo pridržujejo banke pristejejo k normalni bančni taksi, ki znaša 0,15 odstotkov in samo 15. marca 1963 je bila višina zmanjšana na 0,35 odstotkov na tuje divizne pošiljke, ki prihajajo iz Francije, Nemčije in Švice, dočim ostane za druge države ta odtegljaj nespremenjen. Zaradi te samovoljne komisije se zviša torej odtegljaj na pošiljke emigrantov iz inozemstva odstotek na 0,50 in 0,65 odstotki proti 0,15 odstotku na odtegljaje za druge katerekoli pošiljke.

Če upoštevamo, da je bilo leta 1963 za več kot 300 milijard dohodkov v valut, ki so jih poslali domov emigranti, in pozneje so bili ti dohodki še višji, se lahko ugotovi, da je samovoljni odtegljaj, ki so ga jemale navedene banke, prinesel v njihove blagajne poleg normalnega odtegljaja 0,15 odstotkov in drugih dohodkov kar eno milijardo in 300 milijonov lir, ki so jih odtrgali skromnim prihrankom emigrantov.

Podpisani pojasnjuje, da je minister za delo, ko so razpravljali o proračunu za leto 1965, sprejel dnevni red, ki ga je obvezoval, da pregleda z drugimi zainteresiranimi ministri problem, ki zadeva to interpelacijo, a se še danes nadaljuje samovoljno odtegotvanje.

Podpisani prosijo zato interpelirane ministre kakšne mere nameravajo vzeti, da bodo prenehali ti neupravičeni in samovoljni odtegljaji, ki že enajst let obremenjujejo skromne prihranke naših delavcev v inozemstvu».

RABELJ, septembra 1965 - Ker so uradne vesti glede rabeljskega rudnika tolažilne - te, kot bomo videli na koncu, se tičejo dejanskega prehoda rudnika v roke avtonomne dežele Furlanija-Juljska Benečija - se nam zdi, da bomo ustregli našim bralcem, če na kratko objavimo opis tega najvažnejšega rudnika Furlanije. Rabelj ima poleg tega tudi izredno dobro lego in je zato primeren za izlete, ker se more od tam občudovati in uživati sliko enega najlepših alpskih jezer - Rabeljsko jezero - ki je očarljivo zaradi svoje modrikaste vode in zaradi drugih nešteti posebnosti. In ne smemo pozabiti - in to zanima predvsem turiste, ki prihajajo iz severne Evrope - da je Rabelj tudi važno središče na eni najvažnejših cest in sicer na oni, ki veže preko Predelskega prelaza in Soške doline severno Evropo z Jadranom. Po tej cesti je pot od Rablja do morja najkrajša: malo več kot 100 km. Iz Rablja se odcepi tudi panoramska alpska cesta, ki veže preko Nevejskega sedla Kanalsko dolino z Železnim kanalom.

Marsikdo se sprašuje, kdaj so začeli obratovati rabeljski rudniki, katerih rovi segajo pod vas in celo pod bližnje jezero do 800 metrov globoko. Menijo, da imajo že predromanski izvor. Ne moremo tudi izključiti, da je tudi pri Rimljanih ob prehodu čez prelaz Predil vzbudila pozornost rdečerjava barva oksida na obronkih Kraljeve gore. Slovenski zgodovinar Valvasor trdi, da so pridobivali tam celo zlato in srebro.

Rudniški bazen, ki ga izkoriščajo najmanj od XIV. stoletja, leži na južnih obronkih Kraljeve gore. Mineralizacija je razporejena ob vzporednih razpokah, usmerjenih od severa proti jugu in so dolge okoli 1500 metrov s 50 odstotno inklinacijo. Rudniška koncentracija se razširja in včasih prehaja v kolone; najvažnejša že raziskana se nahaja v okrog 500 metrov višine.

Cinkovo in svinčeno rudo pridobivajo v višinah do 450 metrov tik nad stanovanjskimi zgradbami Rablja in segajo v globino do 260 m. V tej višini se odpira velik odtočni Loški predor, ki je dolg okoli 4860 m. Po njem se izliva 500 litrov vode na sekundo

skozi Predel v Koritnico. Predor je bil zgrajen tudi v vojaške namene. V njem se lahko izkoristi prostor 2,50 x 2 m z enakomernim padcem 2%. Od tu se spuščata dva jaška, ki sta opremljena s hidravličnim dvigalom. Po predoru so med prvo svetovno vojno speljali majhno električno železnico. Železnica je prišla zelo prav Avstrijcem, ki so se je posluževali namesto stalno oblegane predilske ceste. Po tej železnici so v treh letih prepeljali skozi predor v Log pod Mangartom 600 tisoč vojakov, ogromno količino orožja, municije in drugega materiala. Sedaj znaša skupna dolžina rudniških rovov okoli 100 kilometrov.

Ogled rudnika je zelo zanimiv iz znanstvenega pogleda in tudi zaradi mnogih prekrasnih pojavov mineralizacije, kakor tudi zaradi prog in površine plasti, ki so navadno zelo vidne. Primarna ruda je cinkova svetlica z majhno svinčeno primesjo.

Od izkopane rude je 30% neuporabnega kamna, ostalih 70% pa vsebuje okoli 18% cinka in 4% svinca. Poleg tega se v pralnikih pridobi še 28% izprane rudnine. V državni rudnik, ki je bil dan v izkoriščanje leta 1923 angleško-italijanski družbi «Società Miniere Cave di Predil» s sedežem v Rimu, se je urinil tudi privatni rudnik, katerega je tudi vzela pod svojo upravo nova družba, ki je razširila raziskovalna dela ter preuredila rudniške naprave. Leta 1925, je bilo zaposlenih v rudniku 1020 delavcev, od teh se jih je vsak dan vozilo po predoru 120 v Log pod Mangartom. Ob Ziljici so po žičnici prevažali vsak dan v Trbiž 180 ton rude, od koder so jo pošiljali v topilnice, kajti Rabelj jih ni imel in jih nima še niti danes.

Rudnika sta se dejansko združila po priključitvi Kanalske doline k Italiji. Sledilo je kratko obdobje uspešnega obratovanja, ker je takrat vladalo na svetovnem tržišču pomanjkanje neželeznih kovin. Leta 1930 je rudnik prišel v krizo in leta 1931 je prenehal obratovati. V letih 1933-34 (direktor inž. Nogara) je bila obnovljena zastarela rudniška oprema in na novo so bili zgrajeni tudi rudniški prostori, da so bili kos konkurenci zunanega trga.

Proizvodnja je pričela naraščati, ko je staro družbo nadomestila nova (Pertusola), ki je uvedla v rudnikih nov delovni sistem najvišjega izkoriščanja, ki je večkrat privedlo delavce do stavk in agitacij, ki so včasih trajale tudi daljši čas. Z novim sistemom je «Pertusola» zmanjšala število delavcev na polovico, povečala je izkoriščanje ostale delovne sile in dvignila je dohodek.

Leta 1963 je prešel rudnik v roke novemu podjetju z državno udeležbo (AMMI), sedaj pa se zanj poteguje dežela Furlanija-Juljska Benečija, ki ima tudi naloge, da opremi rudnik s topilnico za predelavo surovega materiala. Samo s topilnico bo moč premostriti morebitno krizo svinca evropskega ali celo svetovnega značaja.

(Nadaljevanje na 2. strani)

OSTAL BO VEDNO ŽIV SPOMIN

V Vilah nad Fojdo zažgali fašisti devet neznanih borcev za svobodo

V spomin na ta grozni pokol odkrili ploščo - Svečanosti so se udeležili domačini ter številni zastopniki bivših partizanov iz to in onkraj meje

Dne 29. septembra 1944. leta, v polnem ozračju partizanske borbe, je nek oddelek nacifašistov po treh dneh borbe, ki je zmedla celo «Vzhodno svobodno ozemlje» (Zona Libera Orientale), ki se je razprostiralo med Čento, Čedadom in Briginjem, zažgal v neki hiši v Vilah, mali gorski slovenski vasi v občini Fojda, devet živih partizanov brigade «Garibaldi-Osoppo», ki je bila takrat pod enotnim vodstvom.

Po prizadevnosti sekcije ANPI v Fojdi so v nedeljo 26. t.m. odkrili v spomin in na čast devetim mučnikom, imena katerih so ostala na žalost neznan, ploščo na obnovljeni hiši, ki je bila za partizane pred 21. leti strašna grmada.

Pred odkritjem spominske plošče so se vršili slavnostni govori in cerimoniji so prisostvovali zastopniki raznih civilnih in vojaških oblasti dežele. Proslave so se udeležili tudi zastopniki bivših partizanskih borcev iz sosednje Tolminske.

Ta slavnostni dan nam je dal priliko, da smo se bežno ozrli po Vilah, kjer se hiše krušijo in počasi razpadajo, ker se pogreza zemlja in od koder so se ljudje že zdavnaj izselili in jih je ostalo doma le kakih deset od 120, ki

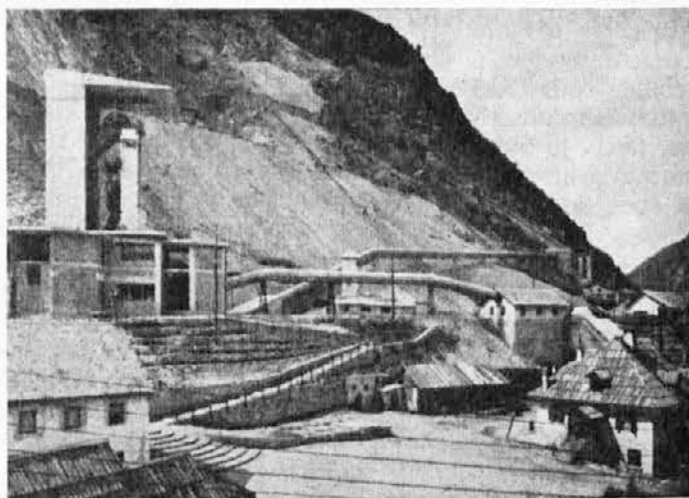
jih je bilo še pred nedavnim. Vile so pravzaprav le peščica hiš, ki so zakoreninjene na gorsko slame, ki se dviguje nad Fojdo, na desni strani ceste, ki vodi v Podcerkev. Ta zaselek je bil nekaj vas kot vse druge: imela je 35 hiš, cerkev, šolo, trgovino in združeno gostilno. Sedaj so pa Vile skoraj izumrle. Skoraj vsi ljudje so se izselili in prav to je najbolj zgovorna žalost te slovenske vasice. Nek furlanski poet je dejal, da so Vile kraj, ki je bil nekaj živ in ki z leti neizprosno ugaša v veselje nepremičnih kuščaric, na soncu, med kamenjem razpadajočih hiš.

(Nadaljevanje na 2. strani)

Praznik slovenske mladine v Trstu

Podobno kot je letos spomladi slovenska mladina v Italiji organizirala kot eno svojih osrednjih proslav dvajsete obletnice zmage nad nacizmom uspeši spominski tek od Beneške Slovenije do Bazovice, je zdaj pripravila novo prireditev pod naslovom Praznik slovenske mladine.

Na prireditvah v okviru praznika je sodelovala vsa slovenska mladina ne glede na svetovnonazorsko usmeritev in politično prepričanje. Prireditve so imele telesnovzgojni, kulturni in zabavni značaj. Pričele so se s tekmovanjem štirih slovenskih mladinskih zabavnih orkestrrov na stadionu «1. maj» v Trstu. Ves dan je bil posvečen športnim in kulturnim prireditvam. Dopoldne so bila tekmovalna v namiznem tenisu, popoldne pa v teku čez drn in strn ter v odbojki. Praznik je zaključila kulturna prireditev na stadionu. Po slavnostnem govoru predstavnika mladine so posamezni mladinci recitali slovenske pesmi, vmes pa je pel moški zbor iz Repna. Po končanem sporodu so razdelili nagrade zmagovalcem na športnih prireditvah in najboljšemu zabavnemu orkestru.

ZGORAJ DESNC: Posebni vagončki raztovarjajo svinčeno rudo v spodaj stoječi silos. Tukaj delavec v nostranosti rudniškega rova zaverovan v svoje delo, ki je sila odgovorno, z marljivostjo in izkušnostjo manevrira obratnik — ZGORAJ LEVO: Panoroma rabeljskega rudniškega bazena. Ime Rabelj je brezdvoma prvotno, saj je dokazano, da je bil prvi lastnik (1456) Osvald Rabelj in tako je tudi po njem naselje dobilo ime. Na sliki vidimo jašek in rudniške naprave

Iz Nadiške doline

Prijeten izlet v Ljubljano

Prosvetno društvo « Ivan Trinko » v Čedadu je priredilo enodnevni izlet v Ljubljano. Blo je kajšnih stuo izlenikov, takuò de so napounil kar dua autobusa. Dosti od njih jih nje blo še ankul poprej v Ljubljani an zatuò je biu za te izlet še pru posebno interesanten an lušten. Bli so ljudje iz Čedada, Dolenjega Brnasa, Sv. Lenarta, Fojde, Maline, Tavorjane, Mažerol, Čenebole, Črna vrha, Sredenja an iz dreškega kamuna. Najparvo so si ogledal znamenite Postojnske jame, popudan pa prestolico Slovenije Ljubljano an vinsko razstavo. Damu so se varnil pozno ponoči usi dobre volje an pouni ljepih utisov.

Zadnje dni avošta pa so priredili izlet v Slovenijo ljudje iz Terske in Krnahtske doline. Blo jih je nih pedeset, pejal pa so se z avtomobili, zaki je bluo u tistem cajtu doma use pouno emigrantov, ki so imjel venčpart svoja vozila. Bli so na Bledu, popudan pa so si ogledali Ljubljano.

U Platiščih pa so organiziral skupno božjo pot na Brezje na Gorenjskem. Blo jih je polen avtobus. Bli so tam dua dni. Tud tisti so si lepuò ogledali Slovenijo: šli so u Jugoslavijo skuoz Gorico, si ogledal Postojnsko jamo, Ljubljano, Kranj, Brezje, kjer so tud prenočil, Bled, Jesenice, Kranjsko goro an se varnil skuoz Rateče po Kanalski dolini damu.

Mali obmejni promet dosegel primat meseca avgusta

Mjesec avošt je dosegel ljetos primat u prehodih skuoz konfin u Štupci, kjer je prehod parve kategorije. U tjem cajtu je namreč šlo čez konfin kar 15.862 italijanskih državljanov, medtjem ko je blo potnikov drugih držav 3.114. Usi ti so šli čez konfin u rednim pasaportom. Če temu numerju prištejemo se prehode u dvolastniško izkaznico, dobimo 47.057 prehodov, to je numer, ki ga u desetih ljetih, tuò je od ljeta 1955, kar je biu podpisan videmski sporazum, njeso ankul zabeležili. U istem cajtu je avtobus, ki vozi iz Čedada u Tolmin, prepreju 185 ljudi an 2.480 avtobus iz Tolmina u Čedad.

Čez druge prehode je blo takole gibanje: čez Učjo 527, Most na Nadiži (Tipana) 714, Robedišče 1764, Polava pri Čepatiščih 519, Solarje pri Dreki 578, Most Klinac 156, Most Mišček 294, Hum 12, Dreka 326 in skuoz Skale pri Grmeku 22.

Sv. Peter Slovenov

Koliko nas je

Tud mjesca avošta smo dobil na demografskem oficihu žalostno sliko: emigracija narašča. Po navadi gredo ljudje od duoma največ na pomlad, sadà pa emigracija ne pozna nobednega kalendarja. Mjesca avošta je šlo iz špjetarskega komunà kar 15 ljudi an tuò: iz Petjaha 3, iz Dolenjega Brnasa 4, iz Mosta Sv. Kvirina 4, umrli so pa 4. U istem cajtu so bla tri rojstva an šest porok. Takuò je parve septembra šteu špjetarski komun 2605 ljudi.

Sovodnje

Zgubili smo še 'dnegà parjatelj Nikola Trinko, med parjatelj imenovan « Nikolini », lastnik znane oštarije u Vidmu « Turi-

sma », nas je nenadoma zapustu, kuaž je odšù od nas po prstih, de ne bi nobednega motil, takuò je biu skromen an dobar.

Naš dragi parjatelj, ki je biu dobričina u usemi, si je preca pardobiu ugled an simpatijo usjeh tistih, ki so imjel parložnost se z njim srečati.

Rodil se je pred 70 ljeti u Sovodnjah, a je živu nih 40 ljet u Vidmu. Use njegovo življenje je blo posvečeno le djelju an borbi za buojšo bodočnost an socialno pravičnost.

Veličasten pogreb je biu dokaz, kakuò je biu rajniki parljubljen med usemi. Užalošćeni ženi an žlahti izrekamo naše globoko sožalje.

Zavoj usada se je pogreznila Karličeva hiša

Huda ura, ki je zajela tud uso Nadiško dolino, ni nardila škode samo puoju an traunikom, ampak tud hišam. Zavoj usada se je pogreznu del Karličeve hiše. Kambra, u katjeri sta spala Silvano an Giovanin Karlič, se je kar naenkrat znajdla u kljeti. Na srečo se njesta nič udarila, samo dosti strahu sta poskusla. Zajce an kakuòše, ki so bli za hišo, je pa use ubilo.

Iz Terske doline

Mednarodni folklorni praznik

Mednarodni folklorni praznik, ki je biu dne 12. setemberja, je zlo dobru izpadu. Ob tej okažjoni je bla u Čenti tud agrikolturna mostra an so mogli zatuò narditi evropsko publiciteto za svoje produkte. Med tekaj gledalci so bli namreč še folklorni plesalci an peuci iz Avstrije, Holandske, Jugoslavije an Grčije. Na štantih so pokušali že itako rinomiran domači sir an pečeno polento, grozduje an staro vino iz lokalnih kantin. Na mostri je bla še ljepo rejenà živina an več vrst zajceu. Na mostro so paršli še raprezentanti raznih autorità iz Čente an Vidma.

Tuò je bla parva mednarodna prireditiv, ki je bla u Čenti. Drugo ljetu jo bojo priredili u drugem kraju, za tikerega se muorajo pa še lošti dakordo.

Viskorša

Nagla smrt Gilda Skurjana

Zlo nas je užalostila noticija, de je umar ta na djelju u Germaniji naš vaščan 60 ljetni Gildo Debellis-Skurjan. Tud ta je muoru kot venča part naših ljudi hoditi po svjetu za djelom, de se

je lahko preživjau. Dostikrat je paršu ta hiši, de se je malo odpočiu, ljetos pa so ga parpejali ta hiši martvega, zaki ga je ta na

Zavoj usada je grozil plaz tud na cjesti Polava-Čepatišće an zatuò je dau komun, dok njeso odstranil nagobarnosti, tisto cjesto zaprjet.

U Briščah, u podbonješkem komunu, pa se je na britofu podrlla mrtvašnica an zatuò je tud tam dosti škode.

Brišče

Nov famošter

Za famoštra u naši fari je biu imenovan don Faustino Nazzi, ki je do sadà pastiroval u San Quirinu na Furlanskem. Farani so ga sparjel zlo slovesno, čeglih so bli malo kontenti, de jim je škofija pošjala tajšnega gospuoda, ki ne zna domačega slovjenškega jezika.

Dolenji Barnas

Zgradil bojo vodovod

Prejšnji tjedan je bla na sedežu komunà licitacija za gradnju vodovoda, ki bo koštala okuol 8 milijonu lir. Djela je preuzela nekješna gradbena impreza iz Fojde. Z djelji bojo začel še ta mjesac. Tisto djelo je blo nužno potrebno, zaki sedaj je dajal vod Dolenjemu Brnasu špjetarski vodovod an zatuò je nje blo ankul zadost.

TAVORJANA

Pomuoč družinam umrlih u Mattmarku u Švici

Predsednik dežele Furlanija-Julijska Benečija dr. Doro de Rinaldini je pošju potom tavorjanskega sindika družinam Lucijana Specogna an Aleksija Cecona, ki sta postala žrtve strašne nesreče u Mattmarku, 50.000 lir pomuoči.

Potom tavorjanskega oficija za djelo pa sta pošjala družinam žrtve 100 taužent lir tud minister za djelo an socialno skrbstvo.

Razstava piazentinskega kamna

Ljetos so nardil u Tovarjani parvo razstavo kamna, takuò imenovanega « piazentinskega » (pietra piasentina), ki ga lomijo u okuoliških brjegah an u Nadiški dolini. Razstavo je inauguirau državni podtajnik za obrambo senator Guglielmo Pelizzo. Namjen te razstave je biu seznaniti publiko o trpežnosti tistega kamna par gradnjah. Čedadski stolnica na primer, ki je zidana iz piazentinskega kamna, je stara več kot petsto ljet an je še nimar u dobrem stanju.

Ob tej parložnosti je bla tud druga razstava lokalnih vin an zatuò je blo na placu tisto nedejo use pouno dobro založenih kjskov.

NA KRATKO POVEDANO

KRAVAR - Šenlenarški komunski svet je na svoji zadnji seji sklenu, de bo useu 2 milijona an pol posojila, de bojo mogli do konca narditi šuolu u Kravarju. Sklenil so tud, de bo komun nosu use stroške za autobusne vožnje študentov, ki hodijo u špjetarsko profesionalno šuolu.

PIKON - Končno bo tud ljudem iz Ažle an Sv. Lenarta olajšano djelo na puoju onkraj Kosce, zaki jim ne bo korlo hoditi tja po mostičku, ampak po cjesti, ki so jo tele dni začel djelat. Kadar je voda narastla je blo na-

NADALJUJE IZ PRVE STRANI

Rabeljski rudnik

Leta 1963 je po dolgotrajnih borbah podjetje z državno udeležbo AMMI izpodrinilo družbo « Pertusola » in vzelo rudnik u začasno upravo. Šele meseca junija t.l. je bilo sklenjeno, da preide rudnik u popolno last dežele.

Tu je kratka zgodovina dogodkov, ki so bili pred odločitvijo, da se izroči rabeljski rudnik deželi. Dekret, ki ga je podpisal dne 26. junija t.l. predsednik republike določa, da preidejo s 1. januarjem 1965. pod deželo rudniki, mineralne in termalne vode, karnolomi in šotišća. Ta odredba, objavljena u uradnem listu republike 13. avgusta 1965, dodeljuje torej definitivno deželi rabeljski rudnik.

Seveda smoveseli, da se je problem tako velike važnosti ugodnorešilne samo za lokalno področje, ampak za vso deželo. Želimo pa, da bi se deželni svet, ko bodo uredbe o prehadu poslovanja postavno dokončane, lotil dela z najboljšo voljo, da bo mogel dobiti od rudnika čim večje ekonomske koristi in da bi bila zagotovljena delavcem stalnost zaposlitve in primeren plača. Naj nam bo končno tud dovoljeno, da svetujemo deželi, naj postavi na licu mesta ali vsaj u naši pokrajini toplnico za predelavo rude, da bo mogla u slu-

gobarno hoditi čez ta muost an tud pot do nju bo sadà buj kratka.

PRAPOTNO - Dante Batistič, star 19 ljet, je padu z motociklom an se je par padcu zlo hudo ranu po rokah an nogah.

TOJAN - Giobatta Benati je takuò nesrečno padu po štejnjah, de se je udaru u glavo, an so ga muorli sobit pejati u čedadski špitau.

AHTEN - Prejšnjo nedejo se je razviju u seniku grofice Lucille d'Attimis hud požar. Na kraj ognja so muoral priti pompirji iz Vidma, ki so z dvjema pumpama ustavili ogenj, de se ni širiu še na druge hiše. Čeglih je bla pomuoč hitra, je ogenj uniču 30 q drv, 90 q sena an dobro part senika. Use tuò je blo last kumetov, ki djelajo na pou.

SREDNJE - Pretekli tjedan je paršu u naš komun furlanski deputat Pier Giorgio Bressani. Objubu je, de bo interveniru za kajšno pomuoč, zaki smo utarpjel dosti škode zavoj hude ure.

STOLBICA - Na zadnjem zasedanju komunškega sveta so med drugim sklenili, da bodo vzeli tri milijone lir posojila, de bodo končali gradnju osnovne šole in otroškega vrtca.

ARBEK - U videmski špitau so muorli pejati 56 ljetnega Virgilia Paludnjaka, zaki se je zastrupil z gobami. Ozdravu bo u dvjeh tjednih.

SMARDECA - Videmski nadškof je končno le pošju famoštra u Smardečo, potlè ko so bli adno ljetu brez njega. Imenovau je don Pasquala Pressacca iz Sedeljana. Prejšnjo nedejo je že brau parvo mašu u naši cjerkvi.

HUMOR

— Vi pa ne boste dočakali starosti, če boste še naprej tako živeli.

— Toda, gospod doktor, saj jaz si prav nič drugega ne želim kot to, da bi ostal vedno mlad!

čaju krize konkurirati na evropskem in izvenevropskem tržišču. Vsi upamo, da bo tako in nikakor ne bi hoteli biti razočarani.

A. K.

V Vilah nad Fojdo

Tistih par ljudi, ki so ostali, drži sedaj trdo skupaj gorsko sleme, dela na poljih in gozdovih in rede kokoši, zajce in kakšno kravico ali prašiča. Povsod vlada popolna tišina in mir. Ob stezi, ki vodi v vas, se vidi par vrtičkov in tu in tam gre mimo kakšna ženska, sključena pod težkim tovorom sena. Žene, ki predčasno ostarijo, ki imajo moža v inozemstvu in ki morajo same skrbeti za vse.

A koliko drugih vasi in zaselkov Beneške Slovenije in doline Režije ima isti videz kot Vile! Ali je kje kdo, ki bi poskrbel vsaj nekoliko, da se izboljša to negotovo in kritično stanje našim slovenskim vasem po hribih?

Ko smo zapušćali Vile, so nastiti ljudje nenehno pozdravljali in objubljali, da bodo zvesto čuvali ploščo, ki spominja na začgane partizane in da bo spomin na mučenike ostal vedno živ v njihovih srcih.

35. OBLETNICA MUČENIŠKE SMRTI BAZOVIŠKIH ŽRTEV

Zadnji ponedeljek je minilo 35 let, odkar so fašisti na bazoviški planoti ustrelili štiri mlade slovenske antifašiste Bidovca, Marušiča, Miloša in Valenčiča. Bazoviške žrtve so postale simbol in svetel zgled vsem Slovincem v Italiji v njihovem boju za demokracijo in svobodo. Vsako leto so se jih spominjali ob spomeniku v Bazovici, Letošnja proslava pa je še posebno veličastna, ker so odkrili spomenik na grobu bazoviških žrtev na pokopališču pri Sv. Ani. Ob 35-letnici je bila odprta tudi posebna dokumentarna in fotografska razstava, ki obsega dobo od konca prve svetovne vojne do zloglasne sodne razprave in usmrtitve štirih mladih slovenskih antifašistov.

Delo deželnega sveta

Po prestopu poletnih počitnicah je deželni svet Furlanije-Juljske Benečije spet začel redno delovati. Odobril je dvojne zakonske osnutke. Gre za ukrepe upravnega značaja in sicer: prvi za nakup nepremičnin, za grad-

njo prezidave, razširitev in prilagoditev stavb za deželne urade. Dežela ima za sedaj še začasne sedeže v javnih tržajskih stavbah. Drugi osnutek pa zadeva možnost, da dežela podpre določene ustanove. Zaradi umestnosti in hitrejše uporabe fondov, ki so vključeni v proračun za leto 1965 in dosega višino milijarde in 650 milijonov lir so bili vključeni v en sam osnutek razni sektorji, to je: prispevek krajevnim usta-

novam, ki se bavijo z dobrodelnostjo, s kmetijsko izobrazbo, organiziranjem velesojmov, sejmov, kongresov in shodov; tiskom in propagando, umetnostjo in kulturo ter za izboljšanje univerzitetnega pouka. Ta osnutek, kot je dejal predsednik Berzanti, bo omogočil deželi, da lahko odgovori na številne in upravičene prošnje za podporo, ki so jih predložile najrazličnejše ustanove.

Kratke zanimivosti

Ime Čedad nje zelo staro. Naši stari so mu u začetku pravili Staro Mjesto, kjer je tudi bilo narbuj staro mjesto Furlanije. Parvo, a to pravo ime, je bilo Forum Julji an je prišlo od imena rimskega vojskovodje Julija Cezarja, ki je po ljetu 80 pred Kristusom tam dol ustanovil rimsko kolonijo, ki je dala ime Forum Julji - Friuli usej furlanski ravnici. Zatim, kadar je bilo pod obla-

stjo Oglejskih Patriarhov, se je imenovalo « Civitas Austre », katero so Furlani prežvekali v Civitate - Cividale, Sloveniji pa v Čedad.

Enrico Palladio v 17. stoletju piše, de Slovenji par Nediži govorijo poseban jezik, ki je podoben ilirskemu in de imajo močne telesa, zdrave, vajene djela in de le samo od starosti umrejo.

Med terskimi hmeljarji v Loki pri Zidanem mostu na Stajerskem

Tudi letos nas je pot zanesla na Stajersko in to prav v času, ko so tam obirali hmelj. Seveda smo se ustavili tudi pri naših znanstvenih, naših rojakih iz Terske doline v Loki pri Zidanem mostu. Doma ni bilo nikogar, vsi so obirali hmelj na kaki kilometer oddaljenih hmeljni plantaži. Bilo je tam vse veselo in tudi petje se je čulo, lepe slovenske pesmi, tako da nam ni bilo težko najti pridnih obiralcev, ki jih je bilo na tistem hmeljišču okoli 300. Med to množico delavcev, mladih in starih, mož, žena in otrok smo komaj poiskali Kosičevo mamo, ki leze že v 81. leto. Razveselila se je, ko nas je zagledala, a ni hmelja dosti časa, da bi se z nami kaj več pogovorila, ker je morala hiteti z obiranjem, da ne bi neostala za mladimi, kajti ona hoče biti vedno povsod najbolj urna. Tam blizu je obirala hmelj tudi Zambonova mama in Cuotičeva. Te so mlajše od Kosičeve in tudi njihovi starši so bili doma iz Terske doline. Vse so dosti slišale govoriti o lepi Terski dolini, a prišle niso nikdar na obisk

pogledat od kod so bili doma njihovi starši. Morda se jim bo v bodoče izpolnila ta želja in mi jim to iz srca želimo.

Na fotografiji vidimo v prvi vrsti Kosičevo mamo (Marijo Pecrojena v Podbrdu) Zambonovo in Cuotičevo in druge obiralce hmelja. V zadnji vrsti stoji učitelj Stanko Skočič.

Kaj zasluži posebno pozornost

Beneška Slovenija in Rezija

Naziv, meje in razporeditev predgorja Julijskih Alp-Gorske kotline - Reki Ter in Nadiža - Pregled poljedelstva - Razmere v gozdarstvu in živinoreji - Odseljavanje in zmanjševanje številne prebivalstva

2. Dejanske doline so tiste pri Pušji vasi, pri Muzcu in pri Učji, ki so vse prečne; vse tri so v začetku precej prostrane, nato pa se zožijo. Značilno za doline, ki so jih oblikovale reke Ter, Krnahta in Nadiža, pa je, da si v njih sledijo tesne soteske in široke kotline. V dolini reke Nadiže sta dve kotlini: gornja, ki se roži pri Robiču, in dolnja med Šempetrom in Čedadom, ki se ji priključujejo stranske doline Sovodnjega, Grmek in Sv. Lenarta. V pogledu višinskih razlik omenimo tri podatke: struga Tera ima pri Tarčentu 215 m nadmorske višine, struga Nadiže pri Čedadu 110 m in struga Idrije pri Visinalu 50 m. Vse ozemlje torej visi proti vzhodu in enako ležijo vedno niže (od zahoda proti vzhodu) tudi izteki rečnih dolin. Ker se z nadmorsko višino spreminjajo klimatske razmere, se kajpak spreminjajo tudi možnosti za kmetijstvo v gričevnatem ozimnem nižinskem področju tega predalpskega predela. Posebno na vinogradištvu in sadjarstvu zelo vplivata postopno manjšanje vlažnosti in porast temperature v smeri proti vzhodu, zato so višinske meje za vegetacijo od precej višje kot navadno. Skupek opisanih podelov ne tvori naravno zaključenega področja in tudi ne posameznih, med seboj do ločenih področij. Dejansko so nekatere kotline in

posamezne doline ali kosi dolin majhna samostojna področja, ki so dovolj osamljena in imajo lastne značilnosti ter se imenujejo po tamkajšnji reki ali kakšni krajevni posebnosti. Tako na primer govorimo o Muški grapi, ki je področje blizu izvira Tera, pa o Šempetrski grapi (dolina Nadiže med Šempetrom in Robičem), Šentlenarški grapi (dolina Kozica-Arbeč), Sovodnjski grapi (dolina Aborna-Reka), Idrijski grapi itd.

Naravno zaključenost področij pa upošteva naslednja razdelitev, ki jo najdemo tudi v kmetijski zemljiški knjigi: osrednje hribovsko področje s slovensko govorečim prebivalstvom se imenuje « vzhodno hribovsko področje gornje Beneške Slovenije » (Montagna Orientale dell'Alta Slavia), medtem ko je « nižinsko in gričevnato področje vzhodne Furlanije » (Zona Pedemontana e Collinare del Friuli Orientale) mejni predel gričevja med Pušjo vasjo in Prapotnem, naseljen s furlansko govorečim prebivalstvom in delno mešanimi jezikovnimi skupinami.

V « vzhodno hribovsko področje gornje Beneške Slovenije » sodijo občine, ki smo jih že prej našli; njegovi najvišje ležeči predeli, ki jih tvorijo predalpski gorski vrhovi, so tako rekoč povsem nedonosni, čeprav so severna gorska pobočja pokrita z gozdovi (posebno z bukovimi), južna pa s travniki.

Malo plodni so tudi subalpski predeli, kjer je zemlja kraška, pravzaprav skalnata, in jo prekrivajo prostrani predeli grmičaste goščave ter revni pašniki. Kotline ob gornjem toku Tera, Krnahte in Nadiže so manj plodne od skrajnih predalpskih pobočij, pa čeprav imajo podobno geološko strukturo. Prav gotovo leži vzrok v klimatskih razmerah, da v občinah Tipana in Brdo sploh ne uspevajo nekatere kulture ali pa so silno borne; tako na primer tod ne uspeva žito, pa tudi ne vinska trta in murve. Nasprotno pa v šempetrskem okraju uspeva žito skoraj do tisoč metrov nadmorske višine.

Precej vinske trte gojijo v občinah Šempeter, Sv. Lenart, Podbonesec in Sovodnje; manj je je v občinah Srednje, Grmek in Dreka. Najpomembnejša poljedelska

KRATKE DOMAČE NOVICE

ČEDAD - Djeluci, ki delajo u fabriki cementa «Italcementi» so štrajkali, de bi imjel buojs plač. Štrajkalo je okuol 80% djelucu.

MATAJUR - Končana so djela okuoli spominske kapele na varhu Matajurja. Postavli so tud strelovod, de bo kapelica zavarovana pred strelami an dva grba: grb videmske province an od CAI (Italijanski planinski klub). Kip, ki predstavlja Kristusa-kralja je izdjelu kamnosek Morandini iz Čedada.

TAVORJANA - Znanci an parjateljci čestitajo gospej Cencič, ki je u čedadskem špitalu povila dvje ljepi čečici, katjerima so dal ime Pavla an Beatrice.

SPETER - Šofer Sergio Koredič si je par djelu močno poškovala desno roko. Ozdravu bo u desetih dneh.

SPETER - Puoštna administracija je z akordom komuna dala postrojiti puoštno lokalje, ki so u kamunski hiši. Dokler so djela u teku, bojo puoštni prastori u adnim drugim lokalju.

PODBONESEC - U starosti 52 ljet je umru u Špetru prof. Adolf Specogna, doma iz Špehonjev. Zadjela ga je srčna paraliza. Družini nepozabnega rajnega izrekamo naše globoko sožalje.

TAVORJANA - Osemletni Livio Feletič se je močno urjezu u čampno koljeno z njeko šipo. Ozdravu bo u dvjeh tjednih.

TIPANA - Po dougi boli je umar 65 ljetni Bepo Slobbe. Zapušča u veliki žalosti ženo an uso žlahto.

U videmskem špitalu je umarla Celestina Noacco-Milinkičeva, ženo stradina Cuffolo Jožefa.

Umar je še 28 ljetni Gino Balloch-Brjezič. Umar je u nekem špi-

talju u Šviceri po kratki boli. Pokopali so ga na domačem semetjerihu. U Milanu pa je umar 84 ljetni Peter Noacco-Paulesen, ki se je s svojo famlijo trašferiu še pred dostimi ljeti. Biu je zlo navezan na domačo zemjo an zatuo smo ga večkrat mjeli u naši sredi.

Usjem svojcem nepozabnih dragih izrekamo naše sožalje.

Za naše gospodinje

Najbolj pogosto je treba pobirati jajca z gnezda pozimi, kadar je hud mraz, in sicer najmanj po trikrat na dan. Kajti vodena vsebina, ki je v jajcu, lahko zmrzne in jajce potem, ko pride na toplo, počči. A tudi poleti, kadar je zelo vroče, je dobro, če večkrat pobere mo jajca iz gnezda in jih spravljamo na hladno, da se oplojena jajca ne prično kvariti.

Kako odvadimo kokoš, da ne žre jajc. Te razvade so največkrat kriva neprimerna gnezda, v kakršnih se jajca zdrobe. Gnezdo mora biti zadosti globoko in mehko ter malo v temi. Pogosto je krivo tudi to, da dobe živali s krmo premalo apna in beljakovin. Da jim primanjkuje apna, spoznamo po tem, da kokoši hlastno žro zdrobljene jajčne lupine. V tem primeru moramo krmo primerno izpremeniti. Če pa je vse naše prizadevanje zaman, je treba kokoš zaklati, da njena razvada ne pride tudi na druge.

Beneška narodna pripovedka

Benečani nosijo na Tolminsko kostanj prodajat ali pa ga zamenjujejo za koruzo, krompir in zeljate glave.

Vanc je bil pod Slemenom doma. Pa mu pravi žena: « Nesi, Vanc, v Uče kostanj in zamenjaj ga za zelje! ».

Vanc uboga, gre preko Slemen v Uče, zamenja kostanj in se vesel vrača s polnim košem zelja domov. Ko pride na vrh hriba, se spotakne in vse zeljate glave se zakotalijo po strmini.

Vanc gleda žalosten za glavami, ki so prehitvale druga drugo, in si misli: « Vsaka glava

svojo pamet ». Malo ga je pa le skrbelo, kaj bo rekla žena, ko pride brez zelja domov. Sede pod grm, premišlja in zaspi. Ko se zbudi, zasliši šum, ki je prihajal iz koša. Pogleda: v košu sedi zajec, ki brezskrbno gloda ostanke zelja. Vanc popađe dolgoušca, ga stlači v koš in pokrije z jopičem. Vesel odkoraka proti domu.

« Ljuba žena, povej, ali si že videla kosmato zelje? ».

Žena pa huda: « Vanc, ne norčuj se, povej, kje imaš zelje? ».

Vanc odloži koš in pokaže ženi zajca. Zdaj je bila tudi ona zadovoljna s kosmatim zeljem.

kultura je vsekakor koruzo, katere hektarski donos niha med 20 in 30 q/ha (teža zrnja). Koruzo gojijo do 800 m nadmorske višine. V zadnjih letih je postal precej pomemben za poljedelstvo tudi « slovenski » oziroma « julijski » krompir, ki je odličen za shranjevanje med ozimnico in po njegovi semenski sorti zelo povprašujejo.

Skromna polja so razporejena večidel navzdol od domačij in zaselkov, kar nekoliko olajša prenos gnoja, ki ga ljudje tod še vedno nosijo na njive na lastnih ramah. Veliki napori in skrbno delo pa še vedno ne omogočajo zadostnega donosa na poljih. Ljudje obdelujejo svoja polja na zastarel način, tako kot so tega vajeni že od nekdaj. V te odročne in osamljene kraje pač še ni prodrlo napredno poljedelstvo.

Del dohodka bi za ljudi v teh krajih lahko pomenilo sadjarstvo, saj so nekateri predeli — posebno okolica Tarčeta, in Šempetra — z njihovimi prisojnimi pobočji, kjer lepo uspevajo izbrane vrste sadja, pravcata sadjarska središča, ki so nekoč privabljala nakupovalce tudi od daleč. Organizacija, ki bi skrbela za umno sadjarstvo in za prodajo pridelka, bi lahko dosti pripomogla pri obnovi sadjarstva v stranskih dolinah Nadiže, kjer so sadno drevice že pred leti opustošile razne bolezni in sadni škodljivci (to velja posebno za češnje in kostanj). In navsezadnje bi morala ta organizacija tudi poskrbeti, da bi v tem predelu čimprej zgradili tovarno za marmelado in skladišča, kjer bi lahko sadje tudi konservirali.

Kostanja, ki je sicer v Beneški Sloveniji najbolj razširjen in ki uspeva do 800 metrov nadmorske višine, je najmanj v občinah Tipana, Brdo in Gorjani (Montenars). Kostanjevi plodovi so bili nekoč edino bogastvo hribovskih prebivalcev in so pomenili predmet zamenjave za osnovne življenjske potrebščine. S sušenjem in mletjem kostanjevih plodov (kostanjeva moka je uporabna bodisi kot prehrambeni artikel ali pa kot živinske krma) bi bilo mogoče prebroditi zastoj v trgovini s kostanjem, ki danes še vedno traja.

MERAVIGLIOSA LA FASCIA PEDEMONTANA ORIENTALE

NON ALTRETTANTO LA SITUAZIONE GENERALE

ANCORA TUTTO DA RIFARE DA CAMPEGGIO A STREMIZ

Le località, vittime di una miopistica e cattiva politica economica, vengono ricordate e visitate soltanto durante le campagne elettorali: e si promette molto e non si mantiene nulla - Il pauroso esodo dei cittadini costretti ad emigrare per guadagnarsi il necessario per vivere

(nostro servizio)

SETTEMBRE 1965 - In questi giorni abbiamo adempiuto all'impegno di compiere un sopralluogo nella fascia pedemontana della Slavia Friulana; e sullo slancio ci siamo spinti, come trascinati a forza, un po' più su, e precisamente fino alla borgata di Porzus da dove si domina la capitale del Friuli, che quasi sembra di toccare con mano, e la immensa piana digradante verso il mare.

Lasciati alle spalle Cividale, Rubignacco e Torreano, eccoci, per la scorrevole asfaltata del pedemonte, sul torrente Chiarsò che costituisce il segno divisorio di due Comuni: Torreano e Cividale.

Sul torrente Chiarsò, che viene giù da Prestento e che tanti danni e spaventi ha provocato con le sue piene in questi ultimi tempi, è stato costruito un nuovo ponte al posto di quello distrutto due anni fa. Non si è però provveduto a sistemare convenientemente l'arginatura tanto che il poco fatto venne o non è molto spazzato via da una ricorrente piena, ma non di rilevante portata, che ha recato ulteriori danni ai coltivati ed alle abitazioni.

In una di queste abitazioni, prossima al ponte e dove c'è una «frasca» per il taglietto di buon vino, una donna ci ha detto:

« Non possiamo più resistere qui con quel che ci succede di tanto in tanto, e tra non molto ce ne andremo. Non si può continuare a vivere in una situazione così preoccupante e penosa. L'acqua non solo ci invade spesso la casa ma ogni volta che il torrente tracima ci distrugge anche la campagna ».

Già a Togliano, frazione di Torreano, comincia a schiudersi e divertire l'occhio nonchè a saziare lo spirito un panorama meraviglioso, da favola, quasi da paradiso; e ovunque rincorrenti sagome di colline, e piante ardite e ancora verdi a non finire: sagra e trionfo della natura.

Oltre l'irruente Chiarsò

Ecco Campeggio, pulito e ridente: un grappolone di case snelle e minute; e a nord incastonata in collina, la borgatella di Colloredo di Soffumbergo che si vanta di una minuscola ma quanto mai aggraziata chiesetta, meta di tanti e tanti fedeli.

Sul nostro itinerario è Raschiacco; e qui il panorama si fa più ampio e suggestivo. Si profilano anche i monti, con le picche superbe e in parte già innevate.

Di qua e di là del nastro asfaltato sul quale corriamo, le coltivazioni si susseguono in ordine perfetto, quasi un manuale di simmetria agricola. Ma, purtroppo, la campagna di ciascuno è poca e non basta al bisogno della famiglia.

In vista di Faedis predominano i vigneti, e già si scorgono, aggrediti dal fogliame e deturpati dal tempo, qua e là, a mezza costa del monte e anche più su, dei vecchi castelli, con l'immane chiesetta gentilizia, dimora e «cittadella», o fortezza, degli antichi feudatari, quasi sempre in lotta tra loro e spietati con il «servitorume» contadino. Di questi manieri i più noti quelli dei Cucagna e degli Zucco.

Il ponte sul Grivò è l'anticamera di Faedis. Uno sguardo breve lungo il greto e ci si accorge subito che anche qui è tutto da fare o da rifare per tenere a bada la furia delle acque, solite, durante i nubifragi e lo scioglimento delle nevi, per mancanza o deficienza di arginatura, a buttarsi per i terreni coltivati devastandoli.

Le acque del Grivò scorrono proprio ai piedi, a est, di Faedis, la cittadina, risorta come Nimis, Attimis, Sedilis e altre località dalle rovine provocate dalla ferocia e dalla brutalità distruttiva dei nazifascisti.

Superata Faedis seguiamo la strada che costeggia, sulla sua destra il Grivò; e alzando l'occhio scorgiamo davanti, assai in alto, appollaiati sul monte, Clap, Canebola e Costalunga, quest'ultima più isolata e più in su: tre borgate semipopolate, e più di tutte Costalunga dove la cifra dei partiti, o emigrati, tocca nientemeno che il novantatre per cento!

L'abitato di Canal di Grivò è un agglomerato indifeso di vecchie case. Sembra incastrato nel semicerchio alpino e anch'esso, si può dire, vive per forze d'inerzia, che non è molto dissimile dallo stato di disperazione. Ed anche a Canal di Grivò impressionante è la percentuale fornita al fenomeno emigratorio: ottanta-nove per cento.

Puntata a Stremiz

E a questo punto non abbiamo potuto resistere alla tentazione, venendo meno al proposito di spingerci oltre il pedemonte; e allora su, per una strada stretta e scomoda, a tratti cosparsa di ghiaia, con obiettivo Stremiz.

E quanta pena, lungo il tragitto, il vedere ancora — in un mondo così evoluto e meccanizzato — delle donne proce-

dere a fatica con la gerla carica di legna o di stallatico.

Donne con sul volto i segni di una vita dura, una vita che per lo sforzo continuo provoca il gozzo e le vene varicose e che fa precocemente invecchiare.

Spopolamento pauroso anche a Stremiz dove la maggior parte dei rimasti appare sfiduciata o indifferente.

Nel paese è un solo bambino, e la madre ci dice che non sa parlare italiano; ed è lei che per lui ci chiede delle caramelle.

A Stremiz l'edilizia sembra bandita. Il paese durante la guerra di liberazione fu sede importante di Comandi partigiani e la sua vallata era preferita dagli aerei alleati per paracadutare armi e munizioni e missioni militari ai combattenti della libertà.

Pertanto a Stremiz il senso di abbandono, più che di rassegnazione, è evidente. Si avrebbe dovuto fare qualcosa per venire incontro a questa popolazione che durante la guerra di liberazione è stata di grande utilità al movimento partigiano.

Allora si promise che i sacrifici sarebbero stati ripagati, che tutto avrebbe cambiato in meglio; e, invece, non si è verificato nulla, quasi tutto è rimasto come prima.

Abbiamo incontrato dei visi diffidenti e qualche donna insisteva sulle promesse fatte nel corso della guerra quasi incolpando i partigiani stessi di non aver mantenuto tali promesse.

Naturalmente queste donne, e anche uomini, non sanno — e abbiamo cercato di farglielo capire — che i partigiani non ne hanno colpa alcuna e che essi stessi sono rimasti disillusi e mal ripagati.

Non sanno che di quanto esse si lagnano è dovuto a coloro che si sono alternati al posto di comando della Repubblica, ossia ai Governi che hanno operato in funzione di Consiglio di Amministrazione delle classi padronali e dei monopoli; e non sanno neanche che vi sono ancora in galera, o condannati, dei valorosi partigiani colpevoli soltanto di aver compiuto fino in fondo il proprio dovere di combattenti.

Partigiani che si attendevano una particolare e non limitatissima amnistia in

occasione del ventennale della liberazione e della vittoria per poter uscire dal carcere e rientrare in seno alle proprie famiglie e continuare a lottare per le grandi idealità che hanno ispirato la Resistenza.

A Stremiz un vecchio emigrante, che ha fedelmente servito nell'esercito per cinque anni, dopo essersi lagnato per la avvilita pensione, ha finito per dire: «Quelli del Governo sono molto bugiardi».

Egli si era anche convinto «che bisogna fare in modo che le cose cambino; e in ogni senso. Se no qui si finisce per sparire, anzi per scomparire del tutto. La popolazione è ridotta a meno di un terzo. Certe borgate, e per prima Costalunga, sono ridotte ad appena cinque o sei mila abitanti. Altre sono addirittura disabitate. Si abbandona la casa, che poi finisce per crollare, e tutto il resto. Una pena da non dire».

Sulla via del ritorno

Rapido il ritorno a Faedis, quindi via, per l'altalenante strada, in direzione di Attimis. E ancora verde, vigneti e vecchi manieri diroccati; e ancora visioni panoramiche di grande effetto.

Da Attimis, lasciando a destra Forame, Subit e Cancellieri, si fila, ma con cautela, verso Porzus la cui strada è stata ultimata appena lo scorso anno. Prima il procedere era un disastro: malati e morti venivano trasportati a spalla oppure distesi e legati su scale o pioli. E quante acrobazie si dovevano compiere per la pietosa bisogna.

Pure nei riguardi di Porzus — da dove forse si gode il più ampio e suggestivo panorama — le considerazioni non sono affatto d'ordine positivo; e anche lassù, dunque, bisogna che qualcuno, e subito, si decida a far muovere le leve perché cessi il perpetuarsi dello spopolamento e abbia inizio quella rinascita economica e sociale che, del resto, costituisce la naturale aspirazione di tutte le genti di parlata slovena della provincia di Udine.

ANGOLO STORICO

Colonie Slovene nel Friuli

Quando gli Sloveni, al tempo dei Longobardi, comparvero nel Friuli insieme agli Avari, non si stabilirono solamente nella zona da essi attualmente abitata, ma si spinsero, spingendosi un po', per tutta la pianura Friulana ed anche fuori di essa.

Anche quando, perduta l'indipendenza, dovevano riconoscere il potere dei Franchi di Carlo Magno, continuarono ad irrompere nel Friuli, cambiando la sede a loro capriccio. Che essi si siano spinti molto più in là della pianura Friulana lo attestano documenti del tempo. Nella «cronaca veneta» di un tal Giovanni, si legge all'anno 846: «circa haec tempora Slavi venientes ad Venetiarum loca expugnanda, Capulensem (Caorle, alle foci del fiume Livenza) tantum castrum depredaverunt».

Carlo Magno quindi non aveva distrutto il potere degli Sloveni, il quale perdurò a lungo libero anche dopo la morte di lui. Si può supporre che molti degli Sloveni, terminate le escursioni, si siano staccati dal grosso che tornava a casa, per occupare luoghi ancora disabitati. Tali colonizzazioni avvenivano in silenzio, alla chetichella, di modo che gli storici non se ne accorsero neppure da principio. Gli sloveni si davano volentieri all'a-

gricoltura ovunque trovassero terreno adatto. Naturalmente questi coloni dovettero riconoscere fin dal principio la signoria dei padroni di casa e pagare i tributi.

Vi è un documento del 1030, che è l'atto di consacrazione della basilica aquileiese, fatta dal Patriarca Popone. In esso il Patriarca precisa i proventi del Capitolo aquileiese e dice di donarli: «in primis villam de Melereto cum omnibus finibus et pertinentis suis, situs in villa sclabonica quae similiter dicitur meleretum... ecc.». Tra gli altri villaggi donati al capitolo si trovano anche i seguenti nomi sloveni come Roncha (Ronchi), Bicinis (Bicinicco), Cleulan (Clauiano), Gonari (Gonars) ecc. Il più famoso di questi paesi è Meleretum, che oggi si chiama Meretto di Capitolo, presso Palmanova. Tutti gli altri villaggi sloveni si trovano parte lungo la strada da Palmanova a Codroipo, parte lungo il Corno fino a Marano.

Riguardo alle altre colonie slovene nel Friuli non ci sono documenti che ne provino l'antichità, ma si può dire che anche esse siano esistite almeno dal principio del secolo IX. Questi villaggi furono un tempo sotto i conti di Gorizia e facevano parte del distretto di Belgrado (presso il Taglia-

Canal di Grivò appartiene al pedemonte. E' circondato in parte da graziosi monti, che sembrano posti lì a sua difesa, ed è lambito dalle acque del Grivò che quando tracimano creano non solo spavento ma anche gravissimi danni

FIGURE ILLUSTRI DA RICORDARE

BRUNO GUYON

Purtroppo molte volte nobilissime figure di uomini vengono presto dimenticate, e tra queste, purtroppo, un grande figlio della Slavia Friulana: il prof. Bruno Guyon che l'intera sua esistenza ha dedicato alla scienza ed all'insegnamento e divulgazione di quella lingua che ha appreso da bambino e che gli è stata sempre sommentemente cara.

Nato a S. Pietro un secolo fa, Bruno Guyon, dopo aver superato brillantemente a Milano gli studi universitari sotto la guida di quell'impareggiabile glottologo e maestro che fu il friulano Graziadio Isaia Ascoli, si dedicò all'insegnamento nelle scuole medie trovando però anche il tempo per collaborare a «Pagine Friulane», una pubblicazione ritenuta una vera fucina di

studi storici e filologici. Il suo primo tentativo: «Aquila e la genesi della leggenda di Attila», comparve nel settembre del 1896, e già d'allora egli rivelò la preparazione e la sicurezza del metodo critico in merito al problema dell'esegesi delle fonti e delle tradizioni popolari.

Un anno dopo il Guyon, passando dall'indagine storica a quella critica letteraria, pubblicava uno studio su «Ciro di Pers e la sua poesia»; ed a questo, altri pregevoli studi seguirono che gli procurarono meritata fama.

Nel 1904-1905 il Guyon tenne un corso di letteratura slava nell'Accademia scientifico-letteraria di Milano. Tema: «L'origine storica ed i caratteri della poesia popolare jugoslava».

Schivo di onori e modesto al punto da venire considerato un misantropo, Bruno Guyon, che alla sua terra natale rimase sempre tanto affezionato e devoto, nel 1905, allorché insegnava al liceo Parini di Milano, pubblicò (editore Hoepli) la «Grammatica della lingua slovena» che gli procurò notorietà nel settore linguistico; e tra i gradimenti giunti al giovane autore vi fu anche quello autografo di Elena di Savoia regina d'Italia. Nella prefazione egli avvertiva l'importanza dell'elemento slavo nel Friuli. Una seconda edizione la pubblicò nel 1918 in quanto, come disse nella prefazione, «il favore incontrato dalla prima edizione, ora esaurita, e il giudizio benevolo espresso su questo mio lavoro giovanile da un illustre linguista, il boemo prof. V. Vondrak, mi hanno incoraggiato a pubblicare la seconda edizione».

Fu l'Ascoli a proporre il Guyon, ormai salito in fama, quale titolare della Cattedra di serbo da istituirsi presso l'Istituto Orientale di Napoli; e non solo per insegnare quella lingua ma anche e soprattutto per aver modo di diffondere la cultura in Italia dei suoi fratelli slavi. L'intuito lungimirante dell'Ascoli presentava che i popoli slavi e gli italiani, per reciproco interesse, avrebbero dovuto un giorno venire a contatto e intendersi fra loro. Così il Guyon venne a coprire contemporaneamente la carica all'Istituto Orientale di Napoli e quella di docente nella Cattedra d'italiano della Università di Belgrado. Morto l'Ascoli, il Guyon ne riassunse il pensiero ed esternò la propria infinita riconoscenza nella prefazione di un nuovo e bello volume: «Balcanica» (ed. Hoepli, Milano, 1916), libro che con sciolto e piacevole stile illustra in modo veramente efficace il mondo slavo.

Sempre nel 1916, su l'«Almanacco Italiano» pubblicò un articolo su «Il risveglio della Slavia». Sua la «Grammatica teorico-pratica della lingua serba» apparsa nel 1919 (ed. Hoepli, Milano) e che ebbe un successo di consensi e di lusinghiera critica senza precedenti.

Un diligente poderoso studio sulla toponomastica, con il titolo: «Fra il Torre e l'Isonzo», l'inesauribile Guyon lo diede alle stampe nel 1933.

Ma ce ne vorrebbe per tener dietro a tutto ciò che ha scritto e reso pubblico il degnissimo figlio della Slavia Friulana. Diremo solo che l'ultimo suo lavoro è del 1937, che figura negli «Annali dell'Istituto Orientale» di Napoli e che il suo titolo è: «Il Carducci e la cultura italiana nei Balcani».

Come si è visto, la produzione letteraria e scientifica di Bruno Guyon è stata, oltreché quantitativamente abbondante, qualitativamente pregevole e tale da mettere in risalto i suoi altissimi meriti di cui va fiera la terra che gli ha dato i natali e che egli, ripetiamo, ha sempre intensamente amato dal più profondo del cuore.

La tranquilla borgata di Porzus, con lo sveltante aguzzo campanile, da dove si può ammirare uno dei più ampi e suggestivi panorami. Avrebbe numeri sufficienti per trasformarsi in un centro turistico